

CONDUCTES DE SALUT DELS JOVES ESCOLARITZATS A SECUNDÀRIA

ELIA DíEZ, MANEL NEBOT, JORDI BARNIOL, JOAN R. VILLALBÍ Institut Municipal de Salut Pública
OLGA JUÁREZ. Centre d'Estudis per a la Prevenció de la Sida

L'Institut Municipal de Salut Pública estudia periòdicament les conductes de salut dels estudiants de Barcelona. Els anys 1987, 1992, 1994 i 1996 es van fer enquestes als escolars de 2n d'ESO i equivalents (8è d'EGB). L'estudi que es presenta a continuació és el primer adreçat a estudiants de 4t d'ESO o equivalents (2n de BUP i 2n de FP) de la ciutat, que es planteja un cop ha començat l'extensió de l'escolaritat obligatòria fins als 16 anys.

L'enquesta FRESC 96 ha estat dissenyada i analitzada per un equip multidisciplinar: Manuela Ballestín, Jordi Barniol, Elia Díez, Lourdes Egea, Olga Juárez, Miguel Martín, Manel Nebot, Joan R. Villalbí i Francesc Villamarín. Ha estat parcialment finançada per la beca del Fondo de Investigaciones Sanitarias FIS 97/0798.

Introducció

A Barcelona, les principals causes de mortalitat prematura entre els homes són les causes externes, seguides per la sida i pel tumor maligne de pulmó. Entre les dones, la sida és la primera causa de mortalitat prematura, essent la segona les causes externes i la tercera el tumor maligne de mama. Entre els 15 i els 34 anys, en ambdós sexes, destaquen com a principals causes de mortalitat la sida, els accidents de vehicles a motor i la reacció aguda adversa a drogues.

Aquestes causes de mortalitat prematura s'associen a factors socials, econòmics i culturals. També es relacionen amb l'adopció de comportaments de

risc a l'adolescència, vinculats a la utilització de substàncies addictives (tabac, alcohol i altres drogues), a l'ús poc segur de motos i cotxes, amb freqüència lligat al consum d'alcohol o d'altres drogues així com a la pràctica de relacions sexuals sense protecció.

En aquest article es descriu el consum d'alcohol, de tabac, de cannabis i d'altres drogues, la pràctica de relacions sexuals coitals i la seva relació amb algunes variables sociodemogràfiques (el gènere, l'edat, la titularitat de l'escola, el tipus d'estudis —acadèmics o professionals—, el nivell d'instrucció del pare i de la mare i la disponibilitat de diners setmanals per lleure) dels joves escolaritzats a 4t d'ESO, 2n de BUP i 2n d'FP1 de Barcelona.

Material i mètodes

Es va fer una enquesta a una mostra aleatòria i estratificada dels centres d'ensenyament primari i secundari (BUP, Formació Professional de 1r grau, ESO i Batxillerat) públics i privats de Barcelona el mes d'abril de 1996. En total hi havia en aquell moment 26.249 alumnes matriculats en aquest nivell, dels quals 15.385 feien 2n de BUP, 1.652 4t d'ESO i 9.212 2n d'FP1.

La mostra es va estratificar segons el tipus d'estudis (BUP, FP i ESO), la titularitat de l'escola (pública, privada i concertada) i el nivell socioeconòmic del centre segons un índex de capacitat econòmica familiar del barri, que es classifica en baix i alt. Cada escola es trobava

representada de forma proporcional al número d'aules per curs. Es va escollir una mostra de 1.009 individus (36 aules) per aconseguir una precisió d'un 3%, amb un nivell de confiança del 95%, en el supòsit de màxima indeterminació ($p=q=0,5$). La mostra final va quedar constituïda per 35 aules ja que una escola no va voler participar. La taula 1 presenta les característiques de la mostra quant a edat, gènere, titularitat, tipus d'estudis, nivell d'instrucció dels pares, índex de capacitat econòmica familiar del barri i diners setmanals per lleure.

El qüestionari es basa en qüestionaris utilitzats en estudis europeus, en la *Youth Risk Behavior Survey* que es fa als EE.UU. des del 1991, i en els qüestionaris utilitzats en els programes de prevenció de la sida (PRÉSSEC) i de prevenció del consum de drogues (PASE i DECIDEIX) que es porten a terme als centres d'ensenyament secundari de Barcelona. S'han utilitzat preferentment les preguntes del qüestionari FRISC, enquesta sobre el consum d'alcohol, de tabac, d'altres drogues i l'exercici físic, que s'ha fet a mostres representatives d'escolars de 8è curs a Barcelona els anys 1987, 1992 i 1994.

Es va provar una versió preliminar del qüestionari de forma escrita i mitjançant entrevistes personals. Les enquestes van ser administrades pels equips territorials de salut municipal. Amb l'objectiu de millorar la validesa de les respostes, s'explicava als estudiants que les enquestes eren anònimes, informatitzades i analitzades per personal

exterior a l'escola. Una vegada emplenat el qüestionari era introduït i tancat pel mateix alumne en un sobre, i recollit per la infermera de l'equip.

El qüestionari complet recull un seguit de conductes de salut (consum de tabac, d'alcohol, d'altres drogues, rela-

cions sexuals, ús de preservatius, ús d'altres anticonceptius, ús de vehicles, ús de cinturó de seguretat i casc, accidents, lleure, exercici físic), variables sociodemogràfiques (edat, sexe, nivell instrucció pares, barri de residència de la família), i determinants conductuals

(actituds relatives a cada conducta, influència social de pares, germans, amics i millor amic; motivació, autoeficàcia i expectatives de conducta). En aquest article es presenta una descripció dels consums de drogues i les relacions sexuals. Després s'analitza la relació entre cadascuna de les conductes (haver provat el tabac, consum en el darrer mes, haver provat l'alcohol, consum en el darrer mes, haver mantingut relacions sexuals, utilització de preservatius, haver provat el cannabis, haver provat altres drogues) i el gènere, l'edat, la titularitat del centre, el tipus d'estudis, acadèmics o professionals, el nivell d'estudis del pare, el nivell d'estudis de la mare i els diners setmanals per a lleure. Els individus més grans de 18 anys (n=23, 2,3% del total) han estat exclosos del present estudi, ja que s'exploren conductes que canvien amb la edat.

Resultats

La taula 2 descriu el consum de tabac, d'alcohol, les relacions sexuals i el consum de drogues dels estudiants. Gairebé un 70% ha fumat alguna vegada, i un 27% fuma a diari. Un 88% ha begut alcohol en alguna ocasió i un 31% en pren almenys una vegada a la setmana, tot i que pràcticament cap jove beu a diari. Pel que fa a l'ús de les altres drogues, un 34% ha provat el cannabis i un 16% declara haver provat alguna de les altres drogues il·legals. Un 15% dels alumnes diu que ha pres 10 o més vegades cannabis. En la resta de drogues la

Taula 1

Descripció de la mostra d'alumnes escolaritzats a 2n de BUP, 2n d'FP i 4t d'ESO. Enquesta FRESC. Barcelona, 1996.

Edat	N.	%
14 anys	5	0,5
15 anys	460	48,7
16 anys	322	34,0
17 anys	113	11,9
18 anys	46	4,9
Gènere		
Noi	388	41,1
Noia	556	58,9
Titularitat del centre		
Públic	368	38,9
Concertat	363	38,4
Privat	215	22,7
Tipus d'estudis de secundària		
BUP	577	61,0
FP	271	28,6
ESO	98	10,4
Estudis del pare*		
Sense estudis o 1r grau	67	7,1
2n grau, 1r i 2n cicle	501	52,9
3r cicle	245	25,9
No consta	133	14,1
Estudis de la mare*		
Sense estudis o 1r grau	85	8,9
2n grau, 1r i 2n cicle	584	61,5
3r cicle	175	18,4
No consta	102	11,3
Índex de capacitat econòmica familiar**		
< 85	194	20,5
85-111	346	36,6
>111	256	27,0
No consta	150	16,0
Diners setmanals per al lleure		
<800 pessetes	219	23,2
801-1.499 pessetes	216	22,8
1.500-2.000 pessetes	259	27,4
>2.000 pessetes	252	26,6

* Inclou la categoria "no consta"

** Índex de capacitat econòmica familiar. Mitjana de Barcelona = 100

Taula 2
Consum de tabac, consum d'alcohol, relacions sexuals, ús de preservatius i consum de drogues entre els joves escolaritzats a 4t d'ESO o equivalent. Barcelona, 1996.

	N.	%
TABAC		
Ha fumat alguna vegada	661	69,9
Consum de tabac últim mes		
Diari	249	26,9
Setmanal	100	10,8
Inferior a setmanal	87	9,4
No fumador	488	52,8
ALCOHOL		
Ha begut alguna vegada	829	88,1
Consum d'alcohol últim mes		
Diari	3	0,3
Setmanal	292	31,3
Inferior a setmanal	206	22,1
No bevedor	432	46,3
RELACIONS SEXUALS		
Ha mantingut alguna relació sexual coital	141	15,0
Freqüència entre els que han mantingut relacions sexuals		
Només una vegada	51	36,2
Rarament	21	14,9
Poques vegades al mes	41	29,1
Diversos cops per setmana	28	19,9
Us de preservatius entre els que han mantingut relacions sexuals		
Sempre	78	56,1
Gairebé sempre	32	23,2
La meitat de les vegades	7	5,1
Rarament	12	8,7
Mai	9	6,5
DROGUES		
Ha provat el cannabis	324	34,3
Ha provat altres drogues	156	16,5

Taula 3
Conductes de salut per gèneres a 4t d'ESO o equivalents. Barcelona, 1996.

	Noi		Noia	
	N.	%	N.	%
Tabac				
Ha fumat alguna vegada	247	63,8	412	74,1
Consum diari o setmanal (últim mes)	109	28,9	177	43,9
Alcohol				
Ha begut alguna vegada	338	87,6	489	88,4
Consum diari o setmanal (últim mes)	136	35,2	158	29,0
Relacions sexuals				
Ha mantingut relacions sexuals	66	17,2	74	13,4
Utilitza preservatius sempre o gairebé sempre	52	78,8	62	79,5
Drogues				
Ha provat el cannabis	138	35,6	185	33,4
Ha provat altres drogues	58	14,9	98	17,6

freqüència d'ús és mínima: la major part declaren un ús d'una o dues vegades a la vida.

Un 15% ha mantingut relacions sexuals coitals; d'aquests, un 36% només ha tingut una única relació sexual. Pràcticament un 80% dels que n'han tingut declara usar sempre o gairebé sempre preservatius.

La taula 3 presenta les conductes per gènere. Un 74% de les noies i un 64% dels nois han provat el tabac. Igualment, el consum diari o setmanal de tabac (fumador habitual) de les noies és molt superior al dels nois. No hi ha diferències entre sexes quant al fet d'haver provat l'alcohol, però un 35% dels nois beu diàriament o setmanalment (bevedor habitual), davant un 29% de les noies.

Un 17% dels nois i un 13% de les noies declaren haver mantingut relacions sexuals. El 80% fan servir preservatius sempre o gairebé sempre en les seves relacions. No hi ha diferències entre els gèneres en relació amb el fet d'haver provat el cannabis i les altres drogues.

Com es mostra en la taula 4, gairebé totes les conductes estudiades es relacionen amb l'edat, que en aquest cas indica haver repetit algun curs. Un 33% dels grans davant un 12% dels joves han mantingut relacions sexuals coitals. No hi ha cap diferència en l'ús de preservatius. El provar cannabis o d'altres drogues també es troba molt relacionat amb l'edat.

Es veu (taula 5) que la titularitat del centre no es relaciona amb les conductes estudiades, llevat del fet d'haver provat

Taula 4
Conductes de salut segons grups d'edat a 4t d'ESO o equivalents. Barcelona, 1996.

	15 o 16 anys		17 o 18 anys	
	N.	%	N.	%
Tabac				
Ha fumat alguna vegada	527	67,5	131	82,4
Consum diari o setmanal (últim mes)	260	34,1	88	46,2
Alcohol				
Ha begut alguna vegada	674	86,6	152	96,2
Consum diari o setmanal (últim mes)	221	38,7	73	56,5
Relacions sexuals				
Ha mantingut relacions sexuals	89	11,5	52	32,9
Utilitza preservatius sempre o gairebé sempre	70	80,4	40	76,9
Drogues				
Ha provat el cannabis	250	32,1	72	45,3
Ha provat altres drogues	105	13,4	50	31,4

Taula 5
Conductes de salut segons la titularitat del centre a 4t d'ESO o equivalents. Barcelona, 1996.

	Concertat i privat		Públic	
	N.	%	N.	%
Tabac				
Ha fumat alguna vegada	400	69,2	261	71,1
Consum diari o setmanal (últim mes)	205	36,2	144	40,3
Alcohol				
Ha begut alguna vegada	495	86,1	334	91,3
Consum diari o setmanal (últim mes)	187	31,2	117	32,3
Relacions sexuals				
Ha mantingut relacions sexuals	87	15,2	54	14,8
Utilitza preservatius sempre o gairebé sempre	73	85,8	38	70,4
Drogues				
Ha provat el cannabis	193	33,4	131	35,7
Ha provat altres drogues	86	14,9	70	19,0

Taula 6
Conductes de salut segons el tipus d'estudis a 4t d'ESO o equivalents. Barcelona, 1996.

	BUP i ESO		FP	
	N.	%	N.	%
Tabac				
Ha fumat alguna vegada	446	66,2	215	79,3
Consum diari o setmanal (últim mes)	219	33,3	130	48,9
Alcohol				
Ha begut alguna vegada	589	87,5	240	89,6
Consum diari o setmanal (últim mes)	202	30,3	93	35,2
Relacions sexuals				
Ha mantingut relacions sexuals	81	12,1	60	22,4
Utilitza preservatius sempre o gairebé sempre	63	78,8	47	79,6
Drogues				
Ha provat el cannabis	214	31,8	110	40,6
Ha provat altres drogues	99	14,7	57	21,0

l'alcohol, que és més freqüent entre els alumnes de les escoles públiques. Tot i que no arriba a la significació estadística, l'ús de preservatius és un 15% superior entre els alumnes de les escoles concertades i privades que el de les públiques.

Els alumnes de FP han provat el tabac i fumen regularment molt més freqüentment que els altres (d'ESO i BUP) (taula 6). En canvi, el consum d'alcohol entre ambdós tipus d'estudis no presenta diferències. Gairebé un 17% dels alumnes de FP han mantingut relacions sexuals, davant un 12% dels alumnes de BUP i ESO, però de nou no hi ha diferències en la utilització de preservatius. Els alumnes de FP han provat el cannabis i les altres drogues més sovint que els d'estudis acadèmics.

A la taula 7 es presenta la relació entre les diferents conductes i el nivell d'estudis del pare. Els fills dels pares menys instruïts han provat amb més freqüència el tabac que els dels altres dos grups, tot i que la diferència no és estadísticament significativa. El consum habitual de tabac presenta una clara tendència al consum a mesura que decreix la formació. No es troben associacions significatives en cap altra conducta, tot i que cal apreciar les tendències decreixents de les variables "haver mantingut relacions sexuals" i "haver provat altres drogues". Es veu una tendència a l'augment de la freqüència d'haver provat el tabac, no significativa, i un augment significatiu del consum habitual de tabac inversament proporcional als estudis de la mare.

Taula 7
Conductes de salut segons el nivell d'instrucció del pare i de la mare a 4t d'ESO o equivalents. Barcelona, 1996.

	Nivell d'instrucció del pare					
	Sense estudis o primer grau		2n grau, 1r i 2n cicle		Universitari	
	N.	%	N.	%	N.	%
Tabac						
Ha fumat alguna vegada	51	76,1	348	69,6	171	69,8
Consum diari o setmanal (últim mes)	30	45,4	195	40,0	76	31,7
Alcohol						
Ha begut alguna vegada	63	94,0	448	89,8	218	89,3
Consum diari o setmanal (últim mes)	20	26,9	162	32,7	81	33,4
Relacions sexuals						
Ha mantingut relacions sexuals	13	19,4	78	15,6	26	10,7
Utilitza preservatius sempre o gairebé sempre	8	61,6	64	83,1	19	76,0
Drogues						
Ha provat el cannabis	21	31,3	162	32,4	906	36,9
Ha provat altres drogues	14	20,9	82	16,4	357	14,3
Nivell d'instrucció de la mare						
Tabac						
Ha fumat alguna vegada	68	80,0	408	70,0	118	67,4
Consum diari o setmanal (últim mes)	31	41,7	225	39,6	40	29,4
Alcohol						
Ha begut alguna vegada	76	90,5	519	89,2	156	89,7
Consum diari o setmanal (últim mes)	28	34,1	182	32,7	57	33,0
Relacions sexuals						
Ha mantingut relacions sexuals	12	14,1	94	16,2	19	10,9
Utilitza preservatius sempre o gairebé sempre	10	83,4	73	78,5	16	88,9
Drogues						
Ha provat el cannabis	30	35,3	197	33,8	596	33,9
Ha provat altres drogues	15	17,6	100	17,1	247	13,7

Taula 8
Conductes de salut segons els diners setmanals disponibles per a lleure a 4t d'ESO o equivalents. Barcelona, 1996.

	< 1.500 pessetes		≥ 1.500 pessetes	
	N.	%	N.	%
Tabac				
Ha fumat alguna vegada	262	60,4	399	78,1
Consum diari o setmanal (últim mes)	138	32,7	298	59,5
Alcohol				
Ha begut alguna vegada	365	84,3	464	91,3
Consum diari o setmanal (últim mes)	90	21,0	205	40,6
Relacions sexuals				
Ha mantingut relacions sexuals	43	9,9	98	19,4
Utilitza preservatius sempre o gairebé sempre	35	81,4	75	75,1
Drogues				
Ha provat el cannabis	104	24,0	220	43,1
Ha provat altres drogues	42	9,7	114	22,3

La taula 8 presenta les associacions entre la disponibilitat de diners per a ús propi i el consum de tabac, d'alcohol, de drogues i la pràctica de relacions sexuals. L'única variable que no es relaciona amb els diners setmanals és l'ús de preservatius, el qual és paradoxalment superior entre els que disposen de menys diners a la setmana.

Discussió

Els resultats de l'estudi es poden extrapolar als estudiants de 4t de secundària (i equivalents) de la ciutat. La representativitat pot considerar-se preservada en disposar d'una mostra en què només es va negar a col.laborar una d'entre 36 aules. La relació entre els alumnes presents i els matriculats va ser del 91% (una mitjana de 3 alumnes absents per aula). Cal tenir present que és possible que els absents tinguin més relacions sexuals i consumeixin més drogues que els presents, segons els resultats d'altres estudis.

Respecte la utilització d'un qüestionari autoadministrat per mesurar conductes socialment poc desitjables, tant la taxa de no respostes com la concordància entre preguntes relacionades van ser bones. Això es pot relacionar amb l'ús de qüestionaris validats prèviament al procés d'administració, en què es destacava la utilitat futura i l'anonimat, i també amb la prova pilot del qüestionari mitjançant entrevistes personals. Només una de les variables estudiades en aquest document va presentar problemes de

validesa: el consum de drogues diferents a el cannabis. Les entrevistes van permetre detectar problemes per distingir les drogues esmentades. Així, els consum d'amfetamines, èxtasi, coles i dissolvents, LSD i sedants no han estat inclosos a l'anàlisi de forma independent, sinó en forma de variable sumari, que recull l'ús d'alguna droga diferent al cannabis.

Entre els resultats de l'enquesta destaca que un 27% dels alumnes fumen a diari. El consum de tabac de les noies duplica el dels nois; un 44% de les noies fumen diàriament o setmanalment, per un 29% dels nois. És destacable l'important increment de consum de tabac que es dona des de 8è d'EGB, curs en què un 4,4% fumen cada dia. El tabaquisme és similar al global d'Espanya, segons l'Enquesta del Plan Nacional de Drogas de 1994, que trobava un consum diari d'un 21% entre joves de 14 a 18 anys, una mostra més jove que la del FRESC (Barrio, 1995), i és discretament superior al dels joves de 15 anys (cal recordar que els d'aquesta enquesta FRESC són més grans) dels països de la Comunitat Europea.

L'anàlisi bivariada mostra que els repetidors fumen més que la resta, i els alumnes de FP gairebé dupliquen el consum. Els fills dels pares més instruïts fumen menys, encara que la diferència no és estadísticament significativa. Els alumnes que tenen més de 1.500 pessetes a la setmana fumen significativament més que els altres.

Respecte el consum d'alcohol, no hi ha consumidors d'alcohol a diari, però més de la meitat n'han begut alguna vega-

da l'últim mes. El 35% dels nois beuen alcohol almenys una vegada a la setmana, i un 29% de les noies. El consum és inferior al global d'Espanya l'any 1994. El consum d'alcohol dels grans és molt superior al dels petits i la disponibilitat de 1.500 pessetes a la setmana també multiplica el consum.

El 15% dels joves de 2n de BUP, 2n d'FP1 i 4t d'ESO han tingut relacions sexuals coitals, i entre aquests la meitat n'han tingut una vegada o en tenen rarament. Prop del 80% utilitza preservatius sempre o gairebé sempre. Els sexualment actius superen discretament la proporció trobada en una enquesta feta als estudiants de secundària de Barcelona l'any 1993, i és inferior a la trobada a una enquesta domiciliària als joves de Barcelona.

La prevalença de joves que han tingut relacions sexuals entre el grup dels repetidors (17 i 18 anys) és molt superior a la dels no repetidors. D'altra banda, els estudiants d'FP tenen més relacions sexuals coitals que els BUP i ESO conjuntament. El nivell d'instrucció del pare presenta una relació inversa amb les relacions sexuals, però no és significativa. A l'anàlisi bivariada la prevalença de relacions sexuals és més elevada entre els que disposen de més diners a la setmana.

El 34% dels estudiants diuen que han provat el cannabis, un 45% dels grans i un 32% dels més joves. Els de FP i els que disposen de més diners l'han provat amb més freqüència que els altres. Un 16% diuen que han provat una o més de les altres drogues, amb més freqüència entre els més grans, els d'FP i els

de més "setmanada". El paper dels diners disponibles és determinant en els tres consums, però l'estudi no permet determinar el sentit de la relació: si en demanen més perquè "ho necessiten", o si ho fan més perquè en tenen. En tot cas, els pares (generalment els proveïdors dels diners disponibles) han de conèixer aquesta relació i haurien d'ajudar a administrar els recursos als fills.

En definitiva, el que es desprèn d'aquest estudi és que ja hi ha un grup que fuma, beu i ha provat el cannabis, i que, a més, cal esperar que el grup poli-consumidor creixi amb l'edat, tot començant pel tabac. Des del punt de vista educatiu, si bé l'experimentació amb les drogues pot considerar-se funcional, ja que pot complir un paper en el desenvolupament d'alguns adolescents, no es pot oblidar que les drogues són addictives, que el seu ús es promou entre els més petits servint interessos comercials, que el consum de tabac dels nostres joves és relativament important respecte el de la Comunitat Europea i que, per ara, el tabaquisme és la principal causa de mortalitat evitable en el nostre país. En conseqüència, cal ajudar els joves a anticipar i resoldre les primeres exposicions a les drogues, especialment el tabac.

A 2n de BUP, 2n d'FP i ESO un 15% dels adolescents tenen relacions sexuals coitals. A l'entorn d'aquest curs tots els joves haurien de tenir accés a educació sexual, suport emocional i preservatius per a prevenir malalties de transmissió sexual i embarassos no desitjats. ■